

Qui no ho sabia?

No és fàcil, prosopopeia a la cronologia del genocidi. En parlar de milions de morts, de persones reduïdes a la ínfima expressió, condemnades a treballar fins a l'extenuació, assassinades de manera sistemàtica, és probable sentir que la història ens depassa. I aleshores, davant de l'horror, despleguem qualsevol explicació aproximadament convincent que ens permeti viure sense haver de qüestionar-nos ni la condició humana ni les pulsions amb què sovint s'edifiquen societats. És l'obra d'un boig, monstre capaç d'hipnotitzar tothom; és el producte de la por sobre una població enganyada, un rentat de cervell massiu: qualsevol explicació ens val si allibera responsabilitats i consciències.

Fins fa ben poc, la ciutadania alemanya ha repetit, i s'ha repetit a ella mateixa, que no va conèixer l'existència dels camps de concentració, o què significaven realment, fins que el final de la guerra no va mostrar al món la barbàrie. Ara bé: imaginar-se que "Alemanya era una espècie de camp militar d'entrenament en el qual els ciutadans van ser víctimes d'una doble estratègia de propaganda i terror" és, com explica Robert Gellately, del Centre per als Estudis de l'Holocaust de la Clark University (EUA), allunyar-se de la realitat. De fet, al llibre *Backing Hitler. Consent and Coercion in Nazi Germany* (publicat en castellà per l'editorial Crítica amb el títol de *No solo Hitler*), Gellately documenta, descriu i analitza amb esfereïdora concisió com el règim nazi es va bastir sobre un ampli consens social; com aquest consens es va mantenir mentre es creaven els primers camps de concentració i com bona part de la societat alemanya va conèixer i acceptar la seva existència. O més que això.

Llei i ordre. Després del nomenament d'Adolf Hitler com a canceller, el gener

de 1933, el desig més estès entre la ciutadania era el retorn a la "normalitat". Si calia "restablir la llei i l'ordre" després de l'etapa convulsa de la República de Weimar, superar la crisi que havia sotragat la societat alemanya, retornar-li de passada l'orgull ferit per la derrota a la Guerra Mundial, si calia seguretat, treball i esperança, això, exactament, era el que oferiria el partit nazi. Si el preu era la reducció de les llibertats, l'establiment d'un règim de vigilància, la detenció d'alguns milers de comunistes, es va acceptar sense excessiu trasbals.

I van aparèixer els primers camps de concentració. Amb l'excusa d'aturar la "conspiració comunista" que pretenia destruir l'estat i "l'ordre social", es van practicar les detencions; com que les presons vessaven de gent, es van crear centres especials de confinament. I els diaris n'anaven plens: calia publicitar els "èxits" policíacs, i s'explicava tranquil·lament com els detinguts s'enviaven, sense judici, a camps de concentració. El 21 de març de 1933, Himmler, aleshores director general de la policia de Munic, anunciava la inauguració, prop de la ciutat, del camp de Dachau. L'arribada del primer grup de dos-cents comunistes va aplegar un considerable nombre de ciutadans curiosos i possiblement segurs que aquell establiment es construïa per a qualsevol altre "altre" que no fossin ells.

En tot cas, després dels comunistes van arribar els socialdemòcrates, els liberals. Els estudis que s'han fet sobre aquests camps parlen de més de 160 establiments utilitzats l'any 1933, per on van passar, en aquell període, més de 100.000 persones. Tant per les xifres, ja importants, com pels nombrosíssims reportatges amb els quals la premsa es va encarregar de publicitar la seva existència, la majoria de la població va anar tenint notícia d'aquests centres de confinament on els

Durant la guerra, tot el territori del Tercer Reich va quedar cobert de camps de concentració. Els camps eren a la vista, els presoners s'utilitzaven com a mà d'obra barata, pobles sencers van ser reduïts a la condició d'esclaus, milions de persones van ser assassinades en un genocidi planificat: és creïble, la ignorància?

detinguts havien de ser “educats per l'efecte curatiu del treball productiu i de la disciplina rigorosa fins a convertir-los en membres útils a l'estat nazi”, segons afirmava el periodista de torn. Determinats càrrecs, a més, van tenir el dubtós privilegi de la comprovació *in situ*: les visites eren freqüents i la premsa se'n feia ressò, com va ser el cas de l'anada del cònsol general dels EUA al camp de Stuttgart, el març del 1933, o la del bisbe catòlic d'Osnabrück als camps de l'Emsland, l'estiu del 1936 (“aquí haurien de portar tots els que encara dubten de la tasca constructiva del Tercer Reich”, va declarar aleshores monsenyor Berning).

En tot cas, semblava que aquests centres havien de ser provisionals: d'una banda, molts dels detinguts eren alliberats progressivament un cop se'ls considerava “reeducats”, i de l'altra, hi havia el fet que, devers 1935, l'oposició organitzada havia estat assassinada o silenciada i el règim comptava amb un consens còmode a favor seu. Els camps, però, no van desaparèixer. Ni de bon tros.

El mateix 1935 es va acordar mantenir els camps i es va encarregar a Theodor Eicke, comandant de Dachau (on va crear una veritable escola de brutalitat per ensinistrar futurs guardians), d'organitzar-los i sistematitzar-los. I es va redefinir el concepte d'enemic de l'estat, que ara incloïa la categoria dels “associals” (homosexuals, gitanos, “delinqüents”, “ganduls”..., la llista era infinita a conveniència). Si s'ampliaven les víctimes, calia que la premsa ho reflectís: presentava els presoners com a “infracomunitats” i insistia en la idea del confinament perpetu: “Per protegir la comunitat del poble –deien–, l'estat alemany ha apartat per sempre aquest tipus d'espècie de la relació amb la resta de la nació.” Calia tornar a omplir els camps, detenir els “asocials” abans que comencessin a actuar i posesin Alemanya, aquella “comunitat del poble”, en perill. Aquesta era la consigna, i tothom s'hi va avenir.

Val a dir que, com explicita Robert Gellately, “la propaganda nazi no va ser, ni podia ser, imposada descaradament al poble alemany. Ans al contrari: tenia l'objectiu de causar-li una bona impressió i sintonitzar amb les idees més senzilles del ciutadà alemany”. Així doncs, bo

Ciutadans alemanys aplegats a la ciutat de Hanau, l'any 1942, per participar a la subhasta dels béns requisats a una família jueva.

La premsa presentava els presoners com a “infracomunitats”, i el confinament perpetu, necessari “per protegir la comunitat del poble”

i evitant els missatges que poguessin crear refús, “els nazis van mesurar amb molta cura les seves paraules, els seus escrits i particularment els seus actes, per obtenir i conservar el suport del poble”.

Guerra, jueus, esclaus. L'esclat de la guerra va comportar un gairebé unànime tancament de files amb l'estat i, consegüentment, amb el règim nazi. Si algú hi havia tingut mai algun tipus de reticència, quedava aparcada davant la urgència bèl·lica; en aquest context Hitler va trobar l'oxigen necessari per als seus plans més radicals, que fins aleshores havien

estat alents. I la persecució contra els jueus va prendre dimensió d'horror. Va ser el setembre de 1941 quan els jueus que no havien fugit d'Alemanya van ser obligats a cosir-se a la roba l'estrella groga de David, a viure reclosos en “cases de jueus” i, finalment, a ser deportats a l'est, als sinistres camps d'extermini massiu.

Al mateix temps que veien com els seus fins aleshores veïns d'escala eren estigmatitzats i patien la deportació, els ciutadans alemanys es van trobar que a les portes de casa, al carrer, les fàbriques o els camps tenien ara milions d'estrangers treballant quasi en règim d'esclavitud (les xifres són contundents: l'any 1944 hi havia, a Alemanya, més de 5.700.000 treballadors esclaus, més d'1,5 milions dels quals eren polonesos), cosa que va permetre al règim evitar-se la impopularitat del reclutament forçós de les dones alemanyes per cobrir la falta de mà d'obra causada per la guerra. “Naturalment –recorda Gellately–, molts alemanys estaven encantats de comptar amb mà d'obra barata a les seves explotacions agrícoles o a les seves cases, i en molts casos el fet de tenir al seu voltant persones que generalment eren considerades inferiors reforçava la sensació de formar part d'una ‘raça dominant’.”

Aquesta entrada massiva de treballadors estrangers va comportar també l'es-

Més de 1.000 persones van ser assassinades a Gardelegen abans de l'arribada dels aliats, que es van trobar, com mostra la imatge, davant una estesa de cadàvers. Els presoners havien estat tancats en un graner al qual els alemanys van calar foc.

tabliment d'un règim estricte d'*apartheid* perquè no hi hagués barreja possible amb la "comunitat del poble". A més de destinar la Gestapo a controlar i penalitzar qualsevol contacte (la majoria dels expedients tramitats van ser provocats no pas per la investigació de la policia secreta sinó per denúncies de la mateixa ciutadania, malgrat saber que comportaven la mort del treballador estranger i l'internament en un camp de concentració de l'alemany o alemanya que hi hagués tingut relació), es va teixir una extensíssima xarxa de camps on es confinaven aquests esclaus europeus del segle XX.

Ben mirat, durant la guerra hi va haver una quantitat tan gran de camps i de tants tipus diferents que difícilment la ciutadania podia arribar a distingir-los. O a ignorar-los. Bé per la seva visibilitat (el camp de Gross-Rosen, a Silèsia, per exemple, difícilment podia ser omès, tant per les seves dimensions com perquè estava ubicat al capdamunt d'un turó i romania il·luminat tota la nit), pels vincles que establien amb les poblacions properes (els

agricultors no tenien cap problema a "sol·licitar" presoners com a mà d'obra baratíssima per a les seves explotacions) o, simplement, per quantitat (tot el Tercer Reich va quedar cobert, literalment, pel sistema de camps: només relacionats amb el centre de Dachau, per exemple, hi havia 197 subcamps).

A més, cal recordar que un nombre importantíssim de presoners es traslladaven periòdicament a treballar a les diferents fàbriques, que, sense pudor, van utilitzar la mà d'obra esclava que oferia el règim: des que la indústria aeronàutica Heinkel va iniciar el camí, la tardor del 1941, el "lloguer" de presoners va ser la tònica habitual (Junkers o Daimler-Benz o Volkswagen o Siemens o BMW: la llista és extensa i costa trobar-hi excepcions). La mort dels presoners era acceptada amb normalitat absoluta (l'esperança de vida dels treballadors enviats a l'empresa química IG Farben, que mantenia "relacions" amb el camp d'extermini d'Auschwitz, era d'entre quatre i sis setmanes), i la seva presència esquelètica va

esdevenir habitual als carrers de les ciutats alemanyes: el règim els utilitzava per a la reconstrucció o desenrunament, per a les obres públiques en general, davant la mirada majoritàriament indiferent o temerosa –fins i tot hostil– de la ciutadania. Alguns dels supervivents han descrit amb quin estupor contemplaven, aleshores, la normalitat de la vida civil, tan dolorosament quotidiana a l'altra banda de les parets del camp de concentració.

I va arribar el final de la guerra. I, a mesura que s'acostava, la barbaritat, si és que això encara era possible, es va exacerbar. "La rendició queda exclosa. El camp ha de ser evacuat immediatament. Cap presoner no ha de caure en mans de l'enemic": les ordres de Himmler eren concises i es van dur a terme amb totes les seves implicacions. Les evacuacions van esdevenir llarguíssimes "marxes de la mort", els assassinats massius, la tònica general: sovint, quan els soldats aliats arribaven a un camp de concentració, només hi trobaven runes i una terrible estesa de cadàvers.

També per a aquest darrer i dramàtic moment del genocidi els relats dels supervivents, els estudis dels historiadors, reclamen reflexió: l'exemple de l'evacuació del camp de Mauthausen és, en aquest sentit, simptomàtic: "La majoria dels bons ciutadans –com destaca Robert Gellately– no van fer res, bé perquè temessin per la seva vida, bé perquè s'havien tornat apàtics o indiferents. Els supervivents recorden l'actitud inhumana dels espectadors, alguns dels quals compartien sense dubte la idea que els presoners no havien de ser alliberats." De fet, alguns ciutadans (presumptes honrats pares de família) fins i tot van arribar a disparar contra els jueus que havien aconseguit sobreviure després de quedar ressegats de l'evacuació.

La memòria és curta, i s'estrerà segons conveniència amb massa facilitat. Per això l'estudi rigorós del que va succeir és tan important que es fa imprescindible: com un homenatge als homes i les dones tan vilment assassinats amb massa aquiescències; per determinar els mecanismes que possibiliten el genocidi; per evitar que la barbàrie continuï.

Núria Cadenas